

СЛОВНИК ГОВОРІВ ЛЮБЛІНЩИНИ

Том ІХ

Простір села. Форма рельєфу.

Суспільне та професійне життя

Дев'ятий том «Словник говорів Люблінщини», під назвою «Простір села. Форма рельєфу. Суспільне та професійне життя» містить 1959 слів, а також у ньому вміщено 23 ілюстрації та 34 мовні карти. Це словництво стосується сільського простору, який оточує людину та впливає на її дії. Є окремим тематичним цілим, присвяченим просторові села, формі рельєфу, суспільному та професійному життю мешканців, в тому числі професіям та місцям, які відійшли в минуле.

Словниковий матеріал, зібраний у цьому томі, показує зображення традиційного польського села з його фізичним та суспільним простором, на основі міжособистісних контактів та спільної роботи. Віссю, яка пов'язує, є село як місце, вписане в повсякденне існування його мешканців, з великою кількістю інтерпретацій навколишнього світу, помітне як у місцевій, так і в регіональній безлічі назв, використаних для окреслення одного десигнату, наприклад: *дрогі роз'яздове* 'drogi rozjazdowe', *дрогі роз'єдне* 'drogi rozjezdne', *коловрут* 'kołowrót', *кишижоване дрогі* 'krzyżowane drogi', *кишижове дрогі* 'krzyżowe drogi', *кишижовніца* 'krzyżownica', *кишижувка* 'krzyżówka', *кишижувкі* 'krzyżówki', *розб'єжне дрогі* 'rozbieżne drogi', *розходне* 'rozchodne', *розходне дрогі* 'rozchodnie drogi', *роздрожє* 'rozdroże', *розстає* 'rozstaje', *розстайне дрогі* 'rozstajne drogi', *скишижованє* 'skrzyżowanie', 'місце перехрещення, прилягання або розгалуження доріг на одному рівні'; *байдуха* 'bajducha', *блото* 'błoto', *брайдоха* 'brajdocha', *брейа* 'breja', *брейда* 'brejda', *брейдуга* 'brejduga', *броха* 'brocha', *брохля* 'brochla', *бриндза* 'bryndza', *цялана* 'cialapa', *цяпа* 'ciapa', *дризда* 'dryzda', *гизда* 'gizda', *грась* 'gras', *яруга* 'jaruga', *патока* 'patoka', *розкал* 'rozkał' 'розмокла земля на ґрунтовій сільській дорозі або на полі'; *баласкі* 'balaski', *баласованє* 'balasowanie', *баласи* 'balasy', *балюстрада* 'balustrada', *балюстрадака* 'balustradka', *бар'єрка* 'barierka', *опасанє* 'opasanie', *палєстрада* 'palestrada', *плотек* 'plotek', *пшепасанє* 'przepasanie', *райске врукта* 'rajskie wrótka', *врукта* 'wrótka',

‘балюстрада, що відокремлює вівтар від решти костела’; *бик* ‘byk’, *хайстровник* ‘chajstrownik’, *харашай* ‘charaszaj’, *харашайко* ‘charaszajko’, *харашайник* ‘charaszajnik’, *харашик* ‘charasznik’, *харашун* ‘charaszun’, *харашитник* ‘charaszytnik’, *чисціцель* ‘czyściciel’, *кайстратор* ‘kajstrator’, *кайстровник* ‘kajstrownik’, *кайструн* ‘kajstrun’, *кастровник* ‘kastrownik’, *крашач* ‘kraszacz’, *крашалець* ‘kraszalec’, *крашанець* ‘kraszaniec’, *красьтовник* ‘krastownik’, *лейник* ‘lejnik’, *міськаш* ‘miśkarz’, *міськовник* ‘miškownik’, *венгер* ‘węgiel’, *венгжин* ‘węgrzyn’ ‘людина, яка каструє тварин’.

Цей том є черговою частиною багатотомного дослідження у регіональному вимірі, що поєднує вимоги внутрішньо-діалектного і міждіалектного словника. Має недиференційний характер і у зв'язку з цілісністю всього базується на тих же методологічних принципах, як і вісім вже виданих томів із спільною моделлю гасла у словнику, зі збереженою в алфавітному порядку системою імен, включених в широкі культурні та побутові контексти та з використанням атласних методів та іконографії. З цієї ж причини в IX томі повторюються елементи методологічних і редакційних принципів, а також використовуються джерела і розробки, а також перелік населених пунктів, з яких одержано матеріал.

Досліджуваною територією є Люблінщина в межах воєводства до 1975 року, трохи змінена у 1999 році (див. карта 1), а матеріал був виокремлений з висловлювань найстаріших жителів 601 села Люблінського регіону (Див. список населених пунктів), і від 2510 інформантів. Основу IX тому «Словника говорів Люблінщини» становлять: 1) польові записи, записані на магнітофонних плівках, 2) безперервні тексти, записані (без звукової документації), 3) записи слів, зібрані методом анкетування (на основі питальника, без контекстної екземпліфікації). Додаткові словникові матеріали були отримані з атласової картотеки: *Атласу польських говорів* (записи слів без контекстів), *Атласу польських говорів* ПАН (записи слів без контекстів), мовних архівів і частково з магістерських, бакалаврських робіт і друкованих джерел.

Словникова стаття складається з наступних елементів:

1. Словникове гасло і його значення у формі дефініції з реальним значенням.
2. Ілюстрація – наведена у зв'язку зі застосуванням посилань на фотографію десигнату, розміщену в кінці словникової частини. Цифра після посилання: див. означає номер фотографії.
3. Контексти, в яких слова вживаються.
4. Джерела.

5. Географії слова разом з мовною картою, відміченою за допомогою посилання на карту, що знаходиться в кінці словникової частини.

6. Флексійні явища і найбільш поширені фонетичні варіанти, локалізовані в сегменті: вимова.

7. Посилання на синоніми (варіативна лексика в одному селі) і гетероніми (варіативна лексика в більш широкій території) з використанням посилання:

Нижченаведені зразки заголовних слів:

Bandoch ‘чоловік, який приходив на сезонну роботу в панський двір з іншого села’
Bandoch to jest chłop najmujący sie razem z innymi na czas jakiś na robote do innej wsi czy okolicy (Wąwolnica). Bandoch to najemny robotnik rolny, wędrujący w poszukiwaniu pracy (Łuszczacz). Dawni bandochy rubili tu jasnygo pana, najmali sie całymi grupami (Siennica Różana). Na bandochy nieraz szły całe wsie, najmuwały sie takie rubutniki tu dziedzica i zarabiałły przyz całe lato (Sól). Bandoch to sezonowy robotnik zamiejscowy, najmujący sie do prac polowych (Zamch). Bandoch to człowiek, co szel do sezonowy pracy z dalszych stron (Chmielek). Bandochy to całymi grumadami szli na te rubote, bo dzieci jeść chcieli i trza było zarobić (Majdan Sopocki). Bandoch to szukał ruboty w innych strunach, najmał sie do ruboty (Sławatycze).

Джерела: РМ, КАГР, SGM, МГ.

Географія: поширене.

Родовий однини *bandocha*; Родовий множини *bandochów*; вимова: *bandox*.

Пор. *bandos, góral, wyrobnik*.

Krynica II ‘джерело, що виходить з водоносних шарів землі’

Krynica to jezd źródło, no takie źródło, co z ziemi bije, ta woda tak wyskakuje, tak tryska taka czyściutka i smaczna, bo kryniczna woda to je smaczna (Brzeziny). Krynica to takie źródło z wodo (Grabowiec). Krynica to woda płynąca, tak jakby z góry ta woda leci, po dzisiejszemu źródło (Worgule). A struga ciekła od krynicy, która była wyżej położona. Były to źródła. I one te źródła do dziś so i ludzie stamtąd bioro wode. I na przykład jeżeli teraz chco wody na herbate czy na coś, to nie bioro z kranu, bo majo już, tylko ido do krynicy po wode, żeby mieć dobro wode na to. Tam jest dobra woda. Ta woda jest prawdopodobnie jakaś lecznicza. I to jest krynica. I ta krynica szła przy drodze aż tam gdzieś daleko za wsio, tam ginęła (Wysokie).

Kiedyś wodociągów nie było. Brało się wodę z krynicy, z źródła się brało, bo tak krynica źródłem się nazywa, to krynica i źródło to jest to samo, a mówio jedno i drugie, jak się powi (Gołębie). A potem jechali do krynicy prać kijunkami, bili, łoskot ino iszed. Krynica to była (Susiec). Pranie to było w krynicy takiej. W krynicy, w krynicy. Przyszli praczki, to jedna na jednym kuńcu, druga na drugim, taka była pralnia, to może było z dziesięć tych praczek i tak się prało chusty, bilizne (Sulmice). Może chto mówi inaczy, ale my to nazywamy krynica (Żuków).

Джерела: PM, PI, MG.

Географія: східна Люблінщина (див. карта 8).

Родовий однини *krynicy*; Родовий множини *kryniców*; вимова: *kryńica*.

Пор. *kierniczka, krynka, stok, zdroj, źródło*.

Stelmach ‘ремісник, який робить вози та різні частини до возів’

Stelmach to taki, co wyrabiał wozy i koła do wozów (Wysokie). Stelmach, łun robiuł wozy i koła do nich (Świeciechów). Wozy robił stolarz, tak zwany sztelmach, już taki spycjalny du wozu (Dobryń). Stelmach robił drewniane części wozu (Gręzówka). A ten, co robi wozy to, no to stelmach (Chmiel). Jeździliśmy wuzami drywnianymi. Koła musiał robić stelmach, jak nazywali, tyn majster to stelmach nazywał się. Robił to drewno, koła robił te (Uchańka). Stelmach to taki starodawny rzemieśnik, co wyrabiał drewniane części wozu (Abramów). Tera wozów ni ma drywnianych, to i stylmachy dzies zgineli (Hanna).

Джерела: PM, KAGP, MG.

Географія: поширене (див. карта 26).

Родовий однини *stelmacha*; Родовий множини *stelmachów*; вимова: *stelmax, štelmax*.

Пор. *koleśnik, kołodziej*.

У дев'ятому томі «Словника говорів Люблінщини», подібно як і в I, II, III, IV, V, VI, VII і VIII, застосовано орфографічний запис, а форму гасла зведено до загальнопольської. Стандартизований і уніфікований напівфонетичний запис, який бере до уваги фонетичні, морфологічні і синтаксичні риси говорів Люблінського регіону, застосовувався також у згаданих у гаслах контекстах.

Невід'ємною частиною словникового гасла є ілюстрації та карти, а також кваліфікатори. Карта відіграє важливу роль у візуальній географічній специфікації. Вона була вписана в гасло, згідно з принципом, що її розміщення дозволяє не тільки більш повно використовувати географічну інформацію, а й захоплювати місце тієї чи

іншої лексеми в говірковій специфіці регіону. Це дає читачеві кращу орієнтацію щодо розташування звучання даної назви, поширення її використання (інтегровано, вибірково, періодично, нерівномірно, по центру чи периферійно), показує зв'язки цієї території з сусідніми. Кожна з цих інформацій несе певний зміст, що має вплив на характер назви і окреслений нею десигнат. Крім того ми дізнаємося про місце даної назви серед інших окреслень даного десигнату – синонімів і гетеронімів – і про його експансивний або рецесивний характер, на який вказують діапазон і місце локалізації. Ілюстрація дозволяє більш повно ідентифікувати десигнат і його детальну візуальну характеристику.

Кваліфікатори не становлять окремого сегменту гасла, але вводяться у говіркові контексти, що походять від користувачів говірки. Вони правильно підібрані і впорядковані, відповідно до використовуваної методології опису словникового гасла. Така концепція використання кваліфікатора і його включення в контекст відображає мовну свідомість жителів сучасного села, які через назву і десигнат викликають образ минулого.

Том *«Простір села. Форма рельєфу. Суспільне та професійне життя»* – зберігає мовну спадщину відповідно до Конвенції ЮНЕСКО з 2003 року, вписується в захист нематеріальної культурної спадщини регіону, у довгострокові дослідницькі роботи, що мають фундаментальне значення для спадщини та національної культури. Перед змінами, яким піддаються сучасні говірки, така форма документації стає культурною необхідністю і викликом для сучасних і майбутніх поколінь. Є відображенням складності і мультикультурності говірок Люблінщини і картиною лексичної диференціації регіону з малопольськими, мазовецькими, кресовими, загальноговірковими і загальнопольськими явищами. Діалектологічно-етнолінгвістична інтерпретація матеріалу дозволяє на всебічну характеристику не тільки назви, але і її місця в культурній, побутовій, віросповідній структурі та світосприйнятті жителів сіл Люблінського регіону, що є не тільки мостом між Сходом і Заходом, але й між Європейським Союзом і Східною Європою.

Дев'ятий том *«Словника говорів Люблінщини»*, як наукова, а також прикладна робота, що має практичний характер, є не тільки формою закріплення і збереження мовної та культурної спадщини Люблінського регіону, концептуалізованої у вигляді набору слів, які творять говірковий лексикон, але, перш за все, важливим інструментом у створенні «регіонального бренду» та промоції Люблінського регіону, з метою його доступності для широкого кола адресатів, як лінгвістів, так і вчених інших

спеціальностей, регіональних творців, популяризаторів культури регіону, вчителів, які працюють з метою поширення знань про регіон, та які поширюють ініціативу «малої батьківщини», також молоді, яка бажає зрозуміти суть культурно-мовної картини власного регіону.

Переклад на українську мову: Марек Олейнік